

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

ПОПОВА Юлія Сергіївна

УДК364-212:[343.121.5:342.7](043.3)

**ВТОРИННА ПРОФІЛАКТИКА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ
НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ СЛУЖБИ У СПРАВАХ ДІТЕЙ**

спеціальність 231 - «Соціальна робота»

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи

за освітньою програмою «Соціальна робота»

Миколаїв – 2021

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор наук з державного управління, професор б.в.з.

ПАЛАГНЮК Юліана Вікторівна

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили.

Рецензент: кандидат наук з державного управління, в.о.доцента

ШУЛЬГА Анастасія Алімівна

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили.

Захист відбудеться 25 лютого 2021 року о 10.00 на засіданні ЕК кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. Соціально-педагогічні проблеми в сучасному суспільстві впливають на життєдіяльність неповнолітніх і спонукають їх до скоєння правопорушень. За статистичними даними, неповнолітніми в Україні скоюється кожен четвертий злочин; з року в рік зростає їх жорстокість, важкість та цинічність. Водночас негативні соціально-педагогічні умови, з одного боку, породжують складні життєві ситуації, при вирішенні яких індивід порушує правові норми, з іншого – вони впливають на розвиток і становлення особистості, роблять її, певною мірою, вразливою, дезадаптованою.

Неповнолітніми злочинцями стають як діти з неблагополучних сімей, так і вихідці з зовні абсолютно благополучних, повних сімей. Так як підліткова злочинність носить груповий характер, вона все більше втягує в своє коло нових учасників, а також характеризується підвищеною жорстокістю, цинізмом по відношенню до жертви.

Вивчення проблем протиправної поведінки неповнолітніх є дослідницьким інтересом українських та зарубіжних психологів (Н. Максимова, Н. Малиш, О. Павлик), соціологів (А. Бесєдін, Л. Куряченко), юристів (Р. Благута, Д. Виговський, С. Гречанюк, Ю. Гричишкін, Я. Квітка, О. Красота, Н. Остапенко, С. Паволоцька), педагогів (С. Бадьора, І. Данченко, А. Досін, Р. Карімова, Н. Коваль, В. Колєсніченко, І. Парфенович, В. Старцева, В. Терещенко, О. Федоренко, Б. Чередрецька, В. Шпак). Науковим пошуком вирішення проблем перевиховання неповнолітніх правопорушників займалися педагоги, юристи, психологи: І. Башкатов, П. Вівчар, О. Караман, В. Кривуша, В. Синьов та інші вчені. Безумовно виділяється серед них постать видатного педагога А. Макаренка. Однак на сьогодні досі залишається актуальним пошук сучасних, дієвих методів та форм перевиховання, підвищення профілактичного впливу на молодь.

Усе вищесказане свідчить про те, що боротьба з негативними явищами, правопорушеннями і злочинністю серед підлітків є на сьогоднішній день однією з актуальних проблем України, оскільки саме стан молодого покоління визначає спрямованість і темпи розвитку нашого суспільства на роки вперед. Це й обумовило вибір теми магістерського дослідження «Вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в умовах Служби у справах дітей».

Метою магістерської роботи є охарактеризувати особливості реалізації вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в умовах служби у справах дітей та визначити шляхи її оптимізації.

Для досягнення мети було сформульовано такі **завдання** дослідження:

- охарактеризувати основні поняття дослідження та виявити основні фактори, що впливають на формування протиправної поведінки у неповнолітніх;

- проаналізувати закордонний досвід роботи з неповнолітніми правопорушниками;
- визначити особливості діяльності служби у справах дітей з неповнолітніми;
- розробити шляхи оптимізації процесу вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в умовах служби у справах дітей на основі проведеного дослідження.

Об'єктом дослідження є вторинна профілактика як явище протиправної поведінки неповнолітніх.

Предметом дослідження є особливості реалізації вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в умовах служби у справах дітей.

Методи дослідження. Методологічною основою стали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема використані теоретичні методи (аналіз психолого-педагогічної, соціально-психологічної та юридичної літератури; аналіз нормативно-правових документів стосовно проблем протиправної поведінки неповнолітніх; узагальнення експериментальних даних), емпіричні (спостереження, бесіда, опитування). З метою знаходження шляхів оптимізації процесу вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх застосовувалися методи прогнозування та узагальнення отриманої статистичної інформації. Також проаналізовано та застосовано методіку, спрямовану на виявлення схильності підлітків до протиправної поведінки.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі проведеного теоретико-експериментального дослідження протиправної поведінки неповнолітніх та проаналізованого зарубіжного досвіду стосовно даної проблеми, запропоновано шляхи оптимізації реалізації вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в умовах служби у справах дітей та можливих нововведень у роботі з даною категорією.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що теоретично обґрунтовано поняття «протиправної поведінки», «вторинної профілактики» та категорію «неповнолітні»; виявлено різні фактори протиправної поведінки неповнолітніх; охарактеризовано напрями роботи з неповнолітніми правопорушниками; проаналізовано шляхи з попередження протиправної поведінки неповнолітніх.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть використовуватися у практичній роботі соціальними працівниками та психологами Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Департаменту соціальних питань та охорони здоров'я та Управління молоді, спорту та культури для вдосконалення профілактичної та корекційної програми для неповнолітніх з протиправною поведінкою, покращення процесу формування неадекватної поведінки, а також застосування зарубіжного досвіду стосовно даної проблеми.

Експериментальна база дослідження: Служба у справах сім'ї, дітей

та молоді Центрального району, вибіркова сукупність складалася із підлітків 13-16 років ЗОШ №16 м. Миколаєва.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення та результати дослідження доповідались та обговорювалися на XXII всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: «Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?» (м. Миколаїв, 2019 р.); XXIII всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: «Сучасний науково-педагогічний дискурс окреслення і вирішення соціальних питань» (м. Миколаїв, 2020 р.).

Публікації. За результати магістерської роботи опубліковано:

1. Попова Ю. С. Європейський досвід злочинності серед неповнолітніх // Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?: XXII всеукраїнська науково-практична конференція: тез.доп., м. Миколаїв, 2 грудня 2019р. / ЧНУ ім. Петра Могили – Миколаїв, 2019. – С.368-371.

2. Попова Ю. С. Досвід Японії у профілактиці правопорушень серед неповнолітніх // Сучасний науково-педагогічний дискурс окреслення і вирішення соціальних питань: XXIII всеукраїнська науково-практична конференція: тез.доп., м. Миколаїв, 20 листопада 2020 р. / ЧНУ ім. Петра Могили – Миколаїв, 2020. – С.50-53.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, які містять по три підрозділи, висновків, списку використаних джерел, що налічує 53 найменування. Загальний обсяг роботи становить 131 сторінка, із них 82 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми магістерської роботи, представлено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, сформульовано методологію і експериментальну базу дослідження, показано наукову новизну, теоретичну і практичну значущість отриманих результатів та апробацію результатів.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження протиправної поведінки неповнолітніх**» описано теоретичні аспекти проблеми вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. Аналіз наукової літератури дозволив нам визначити, що виділяють поняття «первинна профілактика». Вона здійснюється на загальнодержавному рівні і спрямована на правильне виховання і правову освіту, які є складовою частиною загального виховання дитини і підлітка. Її найважливішими завданнями є нормалізація психологічного, психосексуального розвитку, статево рольової

поведінки, формування гармонійної особистості. Натомість «вторинна профілактика» включає в себе систему заходів, спрямованих на попередження небезпечного для життя чи несприятливого перебігу вже розпочатого психічного чи іншого захворювання. Такою профілактикою займається також Служба у справах дітей. Служба у справах дітей займається питаннями з соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності, безпритульності та вчиненню дітьми правопорушень, розробленням і здійсненню заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей.

Правопорушенням є соціально небезпечне, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта (фізична чи юридична особа), яке передбачене чинним законодавством і за нього встановлена юридична відповідальність.

Виділяють певні групи факторів, що детермінують девіантну поведінку особистості:

- зовнішні умови фізичного середовища;
- зовнішні соціальні умови;
- внутрішні спадково-біологічні і конституційні передумови;
- внутрішньособистісні причини і механізми девіантної поведінки.

Було проаналізовано успішний зарубіжний досвід з досліджуваної проблеми і показано чому варто залучити практичний досвід західних країн, які мають серйозні досягнення стосовно розуміння феномену злочинності неповнолітніх та вирішення проблеми подолання цього явища.

Питання з проблем протиправної поведінки неповнолітніх є актуальним й досі. З кожним роком змінюється не тільки світогляд неповнолітніх, але й доповнюються причини, які спонукають їх до скоєння протиправних вчинків. Тому питання стосовно даної проблеми залишається відкритим як у науковому просторі, так і в суспільстві. Відповідно сьогодні є актуальним пошук ефективних, сучасних, дієвих методів та форм перевиховання, підвищення профілактичного впливу на молодь з метою запобігання протиправної поведінки.

У другому розділі «**Технології соціальної роботи з неповнолітніми з протиправною поведінкою**» розглянуто більш детально технології, які безпосередньо пов'язані з роботою з неповнолітніми правопорушниками.

В Україні існує велика кількість документів, законів, міжнародних актів стосовно неповнолітніх правопорушників. Чинне законодавство України дає достатньо підстав для звернення неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, до соціальних служб та громадських організацій для отримання соціальної допомоги й соціального обслуговування, а також для залучення фахівців соціальних служб до профілактичної й реабілітаційної роботи з такою категорією неповнолітніх. Проте нині не існує певної системи взаємодії установ, до компетенції яких входить робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, альтернативних позбавленню волі.

Хоча щодо імплементації законодавчих актів у цій сфері є певні проблеми, Україна має за мету розвивати нормативно-правову базу стосовно

соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми відповідно до світових та європейських стандартів. Планується побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою.

На регіональному рівні головним суб'єктом з проведення вторинної профілактики протиправної поведінки з неповнолітніми є Служби у справах дітей обласних державних адміністрацій, які утворюються головами обласних державних адміністрацій та є підзвітними і підконтрольними їм і Міністерству соціальної політики України.

Визначено основні напрями роботи служб у справах дітей:

- інформаційно-просвітницький напрям (проведення тематичних заходів, консультацій і тренінгів, навчання технології проведення примирних зустрічей);
- реалізація програм відновлювальної медіації (робота з учасниками конфлікту, визначення основних етапів по вирішенню ситуації, примирення сторін, розгляд варіантів вирішення ситуації);
- психолого-педагогічний супровід (проведення психологічної діагностики, індивідуальних і групових консультацій);
- профілактичний напрямок (аналіз причин протиправної поведінки учнів).

Крім того, до компетенції служб у справах дітей та неповнолітніх входить вивчення причин порушень їх поведінки, вирішення конфліктних ситуацій, робота з профілактики протиправної поведінки. Служби працюють з ситуаціями, пов'язаними з різними формами девіантної поведінки, здійсненням неповнолітніми протиправних дій, а також розглядають проблеми невідвідування навчальних занять, викликані порушенням взаємин з педагогами, складними стосунками в класних колективах.

Будь-яка профілактика починається з вивчення самого процесу та виявлення головних закономірностей. На підставі виявлених закономірностей прогнозується подальший розвиток процесу та виявляються напрями оптимального докладання зусиль.

Визначено, що найбільш поширені форми роботи з профілактики правопорушень неповнолітніх:

- інформування – вплив на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень;
- організація соціального середовища – вплив на соціальні чинники для запобігання небажаній поведінки особистості;
- організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці – включення неповнолітніх в різні форми соціально-значимої діяльності;
- активне навчання соціально-значущим навичкам – реалізується у формі групових тренінгів (тренінг стійкості до негативного соціального впливу, тренінг навчання, тренінг формування життєвих навичок);

- активізація особистісних ресурсів (активне заняття підлітків спортом, їх творче самовираження, участь в групах спілкування та особистісного зростання).

Виходячи з цього, було розглянуто попередження злочинності неповнолітніх як системну діяльність, як процес, що складається з певних послідовних етапів.

Першим етапом є профілактика, яка може застосуватися до всіх неповнолітніх для того, щоб виховати таку особистість, для якої вчинення злочину було б неприйнятним з огляду на її моральні якості, цінності, переконання, життєві та соціальні установки й орієнтири.

Другий етап – запобігання, що переважно здійснюється спеціальними суб'єктами, коли профілактика «не спрацювала» й необхідно вжити заходів задля недопущення подальшого розвитку протиправної поведінки, коли в особи вже виник умисел на скоєння злочину, вчиняються необхідні підготовчі дії кримінального характеру.

На третьому етапі відбувається припинення, коли внаслідок активних дій, насамперед працівників правоохоронних органів, вдається не допустити вчинення закінченого злочину й відвернути, локалізувати можливі злочинні наслідки.

В третьому розділі «Дослідницька робота з вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в умовах служби у справах дітей» нами проведено дослідно-експериментальну роботу з визначення ступеня схильності підлітків до девіантної поведінки в умовах Служби у справах дітей, серед учнів 14-15 років ЗОШ №16 м. Миколаєва. Вибіркова сукупність становить – 12 осіб чоловічої статі та 12 осіб жіночої статі.

Для отримання первинних даних, щодо рівня схильності підлітків до протиправної поведінки було використано методику «Визначення схильності до відхиленої поведінки (СВП) А. Н. Орел». Виходячи з отриманих результатів, було встановлено, що хлопці, мають більшу схильність до агресії і насильства, та схильність до саморуйнівної поведінки, проте дівчата, мають більшу від хлопців схильність до подолання норм і правил та прагнення показати себе у кращому світлі. А це свідчить про те, що хлопці схильні виражати своє невдоволення, або ж вирішують свої проблеми за допомогою зовнішньої агресії, як вербальної так і фізичної. Показники схильності до подолання норм і правил свідчать про те, що підлітки здатні протистояти соціальним нормам. Часто вони можуть шукати проблеми, труднощі для того, щоб потім самотійно їх вирішувати, саме цим підлітки стараються самореалізувати себе. Слід наголосити, що на основі отриманих результатів ми бачимо, що існують гендерні особливості у вираженні девіантних форм поведінки, оскільки результати і дівчат і хлопців мають велику різницю.

Наступним етапом було проведення профілактичної бесіди на тему «Профілактика правопорушень. Права та обов'язки неповнолітніх». Під час бесіди було проаналізовано як знання підлітків, їх думки стосовно теми, так і

їх розповіді випадків з життя; отримано зворотній зв'язок. Виходячи з цього, ми дійшли висновків, що гостро стоїть проблема взаєморозуміння між учнями та викладачами, і запропонували взяти до уваги наші рекомендації стосовно цієї проблеми.

Після проаналізованих теоретичних джерел та результатів проведеного опитування, яке проводилося у Миколаївській ЗОШ №16 щодо схильності до девіантної поведінки, було виокремлено шляхи оптимізації вторинної профілактики у неповнолітніх.

Результати, отримані за методикою А. Н.Орел, «Визначення схильності до девіантної поведінки» чоловічий варіант, відображено у таблиці 3.1, а жіночий варіант відображений у таблиці 3.2.

Таблиця 3.1

Показники схильності до девіантної поведінки (чоловічий варіант)

№ з/п	Ш	Шкала методики А.Н Орел (чоловічий варіант)						
		1	2	3	4	5	6	7
		Соціально-бажані відповілі	Схильність до подолання норм і правил	Схильність до адиктивної	Схильність до самопошкодження	Схильність до агресії	Вольовий контроль емоційних реакцій	Схильність до делінквентної поведінки
1	А.І	58	50	53	51	60	48	48
2	А.Є	55	34	30	48	55	44	41
3	В.О	58	59	42	48	46	44	43
4	В.В	44	53	46	56	51	58	39
5	В.С	44	63	59	56	58	58	50
6	Г.М	58	50	35	29	43	51	37
7	Г.О	74	53	62	72	55	62	62
8	Д.Б	55	56	44	59	74	62	48
9	К.С	50	56	53	51	58	55	53
10	Л.А	44	59	68	64	62	65	62
11	М.І	55	50	62	70	43	55	50
12	О.А	65	53	42	67	72	68	46
Сума значень		660	636	596	671	677	670	579

Із результатів таблиці 3.1 видно, що за першою шкалою більшість (з 12 респондентів тільки у 2 спостерігаються тенденції демонструвати суворе дотримання соціальних норм, умисному прагненні показати себе у кращому світлі) хлопці мають помірну тенденцію давати при заповненні опитувальника соціально-бажані відповіді.

Результати за другою шкалою показують, що у 11 респондентів з 12 виражена схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, про тенденції «порушувати спокій», шукати труднощі, які можна було б подолати, у 1 випробовуваного натомість результат 63 бали, що свідчить про високу виразність нонконформістських тенденцій і змушують сумніватися в достовірності результатів тестування за даною шкалою.

У третій шкалі з усіх 12 випробовуваних: 6 осіб, мають результати у діапазоні 50-70 Т-балів, що свідчать про схильність випробовуваних до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану; 6 осіб мають результати нижче 50 Т-балів, вони свідчать про невиразність перерахованих вище тенденцій, або про хороший соціальний контроль поведінкових реакцій.

За четвертою шкалою у 8 осіб результати знаходяться у діапазоні 50-70 Т-балів, що свідчить про низьку цінність власного життя, виражену потребу в гострих почуттях; у 3 осіб показники нижче 50 Т-балів, вони свідчать про відсутність готовності до реалізації саморуйнування поведінки; лише 1 особа має показник вище 70 Т-Балів, що свідчить про сумнівність результатів.

Шкала під номером п'ять, за її результатами: 6 осіб мають показники, що лежать в діапазоні 50-60 Т-балів, вони свідчать про наявність агресивних тенденцій у випробовуваних; 1 особа має показники у діапазоні 60-70 Т-балів, така кількість балів свідчить про схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства; 2 особи мають показники вище 70 Т-балів, вони засвідчують про сумнівну достовірність результатів; 3 особи мають показники нижче 50 Т-балів, такі низькі показники свідчать про неприйнятність насильства як засобу вирішення проблем.

Шоста шкала показує такі результати: у 4 респондентів показники лежать в межах 60-70 Т-балів, вони свідчать про слабкість вольового контролю емоційної сфери; у 8 осіб результати знаходяться від 58 до 44, це свідчить про самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій.

Сьома шкала вимірює схильність підлітків до реалізації деліквентної поведінки, з 12 респондентів 3 особи мають результати від 50 до 60 Т-балів, це свідчить про наявність деліквентних тенденцій і про низький рівень соціального контролю, 2 особи мають показники вище 60 Т-балів, це свідчить про високу готовність до реалізації деліквентної поведінки, і нарешті, результати нижче 50 Т-балів мають 7 осіб, вони свідчать про невираженість зазначених тенденцій.

Таблиця 3.2

Показники схильності до девіантної поведінки (жіночий варіант)

№ з/п	ПІ	Шкала методики А.Н Орел (жіночий варіант)							
		Соціально-бажані відповіді	Схильність до подолання норм і	Схильність до адитивної поведінки	Схильність до само - руйнуючої поведінки	Схильність до агресії і насильства	Вольовий контроль емоційних реакцій	Схильність до деліквентної поведінки	Прийняття жіночої соціальної ролі
1	А.А	50	60	55	57	59	48	63	42
2	Г.В	54	48	43	61	55	58	48	58
3	Д.А	55	57	43	45	44	46	35	53
4	Д.А	55	48	32	41	47	41	43	53
5	Ж.І	50	54	38	52	57	55	43	50
6	І.Б	55	54	40	38	38	37	35	56
7	І.М	50	51	40	47	49	48	43	50
8	К.М	50	60	45	45	55	55	48	47
9	К.В	55	57	45	57	57	58	45	47
10	Л.Б	62	57	49	57	59	55	53	59
11	М.А	62	51	57	61	61	48	60	39
12	П.Д	70	45	34	41	55	46	37	53
Сума значень		668	642	521	602	636	595	553	607

Із результатів таблиці 3.2 видно, що за першою шкалою у 3 дівчат з 12, результати перевищують 60 Т-бали, вони свідчать про тенденції

демонструвати суворе дотримання соціальних норм, умисному прагненні показати себе у кращому світлі, 9 мають показники від 50 до 60 Т-бали, що свідчать про помірну тенденцію давати при заповненні опитувальника соціально-бажані відповіді.

Результати за другою шкалою показують, що у 9 респондентів з 12 виражена схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, про тенденції «порушувати спокій», шукати труднощі, які можна було б подолати, у 3 випробовуваних результати менше 50 Т-балів, що свідчать про конформні установки випробовуваних, схильності слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки.

У третій шкалі з усіх 12 випробовуваних 2 особи мають результати у діапазоні 50-70 Т-балів, що свідчать про схильність випробовуваних до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, 10 осіб мають результати нижче 50 Т-балів, вони свідчать про невиразність перерахованих вище тенденцій, або про хороший соціальний контроль поведінкових реакцій.

За четвертою шкалою у 6 осіб результати знаходяться у діапазоні 50-70 Т-балів, що свідчить про низьку цінність власного життя, вираженої потреби в гострих почуттях, у 6 осіб показники нижче 50 Т-балів, вони свідчать про відсутність готовності до реалізації саморуйнування поведінки.

Шкала під номером п'ять, за її результатами 7 осіб мають показники, що лежать в діапазоні 50-60 Т-балів, вони свідчать про наявність агресивних тенденцій у випробовуваних; 1 особа має показники у діапазоні 60-70 Т-балів, така кількість балів свідчить про схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства, 4 особи мають показники нижче 50 Т-балів, такі низькі показники свідчать про неприйнятність насильства як засобу вирішення проблем.

Шоста шкала показує, що у всіх 12 респондентів показники менше 60 Т-балів, вони свідчать про самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій.

Сьома шкала вимірює схильність підлітків до реалізації деліквентної поведінки, з 12 респондентів 2 особи мають результати від 50 до 60 Т-балів, це свідчить про наявність деліквентних тенденцій і про низький рівень соціального контролю, результати нижче 50 Т-балів мають 10 осіб, вони свідчать про невираженість зазначених тенденцій.

Далі, зведемо і порівняємо показники дівчат та хлопців. Результати можна побачити у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Зведена таблиця гендерного порівняння виражених форм і показників девіантної поведінки

№ шкали	Показники вираження форм девіантної поведінки за методикою А.Н.Орел	Загальна сума значень (показники дівчат)	Загальна сума значень (показники хлопців)
1	Соціально-бажані відповіді	668	660
2	Схильність до подолання норм і правил	642	636
3	Схильність до адиктивної поведінки	521	596
4	Схильність до самопошкоджуючої та Саморуйнуючої поведінки	602	671
5	Схильність до агресії і насильства	636	677
6	Вольовий контроль емоційних реакцій	595	670
7	Схильність до делінквентної поведінки	553	579
8	Прийняття жіночої соціальної ролі	607	

Узагальнюючи результати у таблиці 3.3, отримані при проведенні методики А.Н Орел по всій вибірці, на основі порівняння шкал, що свідчать про вираження певних форм девіантної поведінки, було встановлено, що у хлопців найбільше виражені схильність до агресії і насильства, а також схильність до саморуйнівної поведінки. Натомість у дівчат найбільше виражені схильність до подолання норм і правил та прагнення показати себе у кращому світлі. А це свідчить про те, що хлопцям найбільш притаманна схильність до зовнішнього вираження агресії, як вербальної так і фізичної, в більшості саме для вирішення своїх проблем. Вони здатні принижувати інших, оскільки це є одним із засобів стабілізації їхньої самооцінки.

Після тестування була проведена профілактична бесіда, стосовно знань підлітків основних законів, правопорушень, відповідальності за вчинення цих правопорушень, розглянуто питання щодо паління, алкоголізму, наркоманії.

Виходячи з цього, можна сказати, що лише невелика кількість учнів знають про свої права, відповідальність за певні вчинки. Проте майже усі учні мають певні знання стосовно теми з алкоголізму, наркоманії, паління. Була проявлена виключна зацікавленість до теми насильства, учні охоче ділилися своїми прикладами з життя і задавали багато питань стосовно цього. Підлітки говорили про нерозуміння з боку викладачів, а викладачі, навпаки, говорили про те, що учні їх не поважають.

Отже, на основі проведеного нами дослідження можна зробити наступні висновки. Показники схильності до подолання норм і правил свідчать про те, що підлітки є надмірними нонконформістами, а отже вони здатні протистояти соціальним нормам. Часто вони можуть шукати труднощі для того, щоб потім їх вирішувати, саме цим підлітки стараються самореалізувати себе. Проте на основі отриманих результатів можна побачити те, що існують гендерні особливості у вираженні девіантних форм поведінки, оскільки результати дівчат значною мірою відрізняються від результатів хлопців.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного нами дослідження можна зробити такі висновки та узагальнення.

Метою сучасного підходу до перевиховання неповнолітніх правопорушників є не покарання, а вжиття щодо них комплексу форм і методів, спрямованих на індивідуальне виховання, піклування, захист від негативного впливу оточення.

1. Вивчено основні поняття теми дослідження і було з'ясовано, що вторинна профілактика правопорушень у неповнолітніх полягає у розвитку активних стратегій поведінки, що допомагає подолати проблему. Також було проаналізовано такі поняття як: «підлітковий вік», «профілактика», «первинна профілактика», «вторинна профілактика», «правопорушення», «служба у справах дітей».

Виокремлено основні фактори, що впливають на формування протиправної поведінки у неповнолітніх. Найбільш сприятливими умовами девіантної поведінки для неповнолітніх є: відсутність установок на працю і навчання; відсутність самоконтролю, чутливість до сторонніх впливів, до гострих переживань, потяг до діяльності у неформальній підлітковій групі, неадекватна самооцінка. Типологічні риси особистості з девіантною поведінкою: слабка адаптація до нових ситуацій, конфліктів, підвищена тривожність, психічна незрілість, депресивність, вживання наркотиків, алкоголю.

Також було визначено, що діти переносять усі негативні емоції, розв'язання проблем у взаємовідносинах, які вони засвоюють у сім'ї, в середовище спілкування з однолітками й інші сфери, і це часто призводить до соціальної дезадаптації. Крім того, через негативну сімейну атмосферу девіантні підлітки прагнуть знизити свою емоційну напругу шляхом вживання наркотиків, алкоголю, тютюнопаління. Часто це призводить до протиправної поведінки підлітків. Саме відчуття непотрібності у родині можуть провокувати підлітків на антисоціальні форми самоствердження, бажання довести свою значущість, навіть аморальними шляхами.

2. Проаналізовано закордонний досвід роботи з неповнолітніми правопорушниками. Особливо виділили німецький проект «Стежка в життя», в якому підліток, який має протиправну поведінку, потрапляє в інше середовище, іншу країну. Там він повинен зрозуміти, що все в цьому житті дістається не так легко, і що між людьми можуть бути зовсім інші відносини, ніж ті, які він бачить у своїй країні. Іншим актуальним зарубіжним прикладом нашої теми є Нідерланди, де найбільш поширеною формою відновного правосуддя є медіація, або програма примирення – це альтернативна форма вирішення конфлікту за участю третьої нейтральної, не зацікавленої в даному конфлікті сторони – медіатора, який сам особисто не приймає рішення, а лише допомагає сторонам дійти згоди щодо спору. Медіація неповнолітніх, яка охоплює елементи реабілітації, відновлення справедливості, як правило, є частиною системи соціальної підтримки та спрямована, в основному, на досягнення виховного ефекту. У Нідерландах вважають, що чим краще підліток інтегрований в соціум, тим менше у нього проблем із законом. Порушнику пропонують гуртки, групи особистого розвитку, спорт. Якщо і на цьому етапі дитина все ж таки пішла на злочин – її направляють до психологів. Крім того, було розглянуто досвід Японії, її модель-парадигма превенції молодіжної злочинності, проаналізовано нормативно-правовий акт 1949 року під назвою «Шовеньо», на якому побудована ювенальна юстиція Японії. Він регламентує порядок захисту і реалізації конституційних прав усіх неповнолітніх віком до 20 років, при цьому зосереджуючи головну увагу на неповнолітніх правопорушниках. Відповідно, закордонний досвід показав, що нашим спеціалістам для успішної роботи з цією категорією потрібно користуватися нововведеннями, якими активно користуються в своїй діяльності соціальні працівники в інших державах.

3. Охарактеризовано нормативно-правову базу в організації соціальної роботи з дітьми-правопорушниками, найважливішою з них є саме загальнодержавна програма «Конценція ООН про права дитини». Також було розглянуто Закони України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та низку інших документів. У результаті аналізу ми дійшли висновку, що чинне законодавство України дає достатньо підстав для звернення

неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, до соціальних служб та громадських організацій для отримання соціальної допомоги й соціального обслуговування, а також для залучення фахівців соціальних служб до профілактичної й реабілітаційної роботи з такою категорією неповнолітніх. Однак, не дивлячись на це, нині не існує певної системи взаємодії установ, до компетенції яких входить робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, альтернативних позбавленню волі. Виникає велика кількість пропозицій щодо покращення ситуації шляхом запозичення зарубіжного досвіду. Тому перед українським законодавством стоїть ще низка задач та питань, які потребують рішень.

Визначено завдання, функції та напрямки роботи служби у справах дітей, розглянуто особливості її діяльності. Служба у справах дітей працює з ситуаціями, які пов'язані з різними формами девіантної поведінки, здійсненням неповнолітніми протиправних дій. Спеціалісти служби розглядають проблеми невідвідування навчальних занять, викликані порушенням взаємин з педагогами, складними стосунками в класних колективах та іншими проблемними ситуаціями. Потрібно відмітити, що наразі гостро постає питання відповідного комплектування у районах і містах служб у справах дітей співробітниками згідно з чинним законодавством. Особливо це відчувається в районах областей, де обстеження неблагополучних сімей проводиться не відповідально, і вони потребують ретельного контролю та нагляду. Перевантаженість співробітників службовою документацією заважає здійснювати ретельний контроль за схильними до правопорушень підлітків, особливо у віддалених селищах, тому виникає потреба у введенні електронної бази.

Таким чином, Служба у справах дітей наділена владними повноваженнями правозастосовчого, правоохоронного і організаційного характеру, хоча має й певні проблеми стосовно організації роботи з неповнолітніми.

4. В процесі дослідження особливостей профілактики протиправної поведінки неповнолітніх розглянуто найбільш поширені форми роботи з профілактики правопорушень неповнолітніх. З'ясовано, що одним з найголовніших шляхів профілактики є саме сім'я, адже сім'ї належить пріоритетне місце в процесі формування і розвитку особистості. Вона є середовищем передачі духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій, практичних умов, навичок. Відповідно, основну причину девіантної поведінки дітей потрібно шукати в особливостях їхнього сімейного оточення. Підлітки можуть шукати труднощі для того, щоб потім їх вирішувати, саме цим вони стараються самореалізувати себе.

Було проаналізовано зведену таблицю опитування, яке проводилося з учнями Миколаївської ЗОШ №16, і на основі порівняння шкал, що свідчать про вираження певних форм девіантної поведінки, було встановлено, що у хлопців найбільше виражені схильність до агресії і насильства, а також схильність до саморуйнівної поведінки. Натомість у дівчат найбільше

виражені схильність до подолання норм і правил та прагнення показати себе у кращому світлі. А це свідчить про те, що хлопцям найбільш притаманна схильність до зовнішнього вираження агресії, як вербальної так і фізичної, в більшості саме для вирішення своїх проблем. Вони здатні принижувати інших, оскільки це є одним із засобів стабілізації їхньої самооцінки.

На основі проаналізованого нами зарубіжного досвіду з профілактики правопорушень серед неповнолітніх та виходячи з результатів проведеного емпіричного дослідження, ми пропонуємо взяти до уваги як службам, школам так і батькам надані нами рекомендації:

- удосконалювати теоретичні знання саме про неповнолітніх, схильних до девіантної поведінки: їхній емоційний стан, технології надання допомоги, вивчення нормативної бази. Покращення практичної бази знань, виходячи з досвіду зарубіжних країн;

- реалізовувати проведення профілактичних рейдів в кризовій сім'ї з метою виявлення неповнолітніх, що не відвідують школу, пропускають уроки, включити в навчально-виховний процес та в соціальну діяльність дітей, що потребують підвищеної педагогічної уваги;

- проведення корекційно-розвивальних та просвітницьких робіт з дітьми, що схильні до девіантної поведінки чи скоїли правопорушення, спрямовані на формування правової культури молоді;

- формування соціальних норм і правил поведінки через створення укладу норм шкільного життя, надання підліткам знань щодо своїх прав, навчити їх вирішувати спори правовими способами тим самим виховуючи;

- проводити навчання способам реагування в конфліктних ситуаціях, технікам релаксації, вираженню свого емоційного стану, розвитку комунікативних здібностей;

- розроблення заходів щодо організації під шефством працівників органів внутрішніх справ у кожному регіоні безкоштовних клубів, гуртків і секцій для підлітків, які б фінансувалися з місцевих бюджетів;

- запровадження ефективного механізму виявлення бездоглядних і безпритульних дітей, підлітків, які жебракують, а також налагодження чіткої взаємодії підрозділів кримінальної міліції у справах дітей зі службами у справах дітей місцевих держадміністрацій, притулками для дітей, навчальними закладами та громадськими організаціями щодо запобігання цим явищам;

- поліпшення існуючих та пошук нових форм соціальної підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та захисту прав дітей, захисту від фізичного та психічного насильства сім'ї з боку інших суб'єктів соціуму, налагодження тісної співпраці з батьками з метою надання консультативної допомоги у вирішенні виховних проблем та подолання проявів девіантної поведінки дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Попова Ю. С. Європейський досвід злочинності серед неповнолітніх // Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?: ХХІІ всеукраїнська науково-практична конференція: тез.доп., м. Миколаїв, 2 грудня 2019р. / ЧНУ ім. Петра Могили – Миколаїв, 2019. – С.368-371.

2. Попова Ю. С. Досвід Японії у профілактиці правопорушень серед неповнолітніх // Сучасний науково-педагогічний дискурс окреслення і вирішення соціальних питань: ХХІІІ всеукраїнська науково-практична конференція: тез.доп., м. Миколаїв, 20 листопада 2020 р. / ЧНУ ім. Петра Могили – Миколаїв, 2020. – С.50-53.

АНОТАЦІЇ

Попова Ю.С. Вторинна профілактика протиправної поведінки неповнолітніх в умовах служби у справах дітей. – Рукопис.

Магістерська робота на здобуття академічного ступеня магістра за спеціальністю – 231 соціальна робота. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

Магістерська робота присвячена дослідженню вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. Проаналізовано понятійно-категоріальний апарат теми, визначено сутність технологій соціальної роботи з не повнолітніми з протиправною поведінкою, проведено дослідно-експериментальну роботу з визначення ступеня схильності підлітків до девіантної поведінки, та запропоновано шляхи з оптимізації процесу вторинної профілактики протиправної поведінки неповнолітніх.

Ключові слова: профілактика, первинна профілактика, вторинна профілактика, неповнолітні, протиправна поведінка, правопорушення.

ANNOTATIONS

Popova Y.S. Secondary prevention of unlawful behavior of minors in the conditions of service for children. - Manuscript.

Master's work for obtaining an academic degree of a master in specialty - 231 social work. – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, 2021.

The master's thesis is devoted to the study of secondary prevention of unlawful behavior of minors. The basic concepts of the topic are analyzed, the essence of technologies of social work with minors with illegal behavior is determined, experimental work is carried out to determine the degree of

adolescents' tendency to deviant behavior, and ways are proposed to optimize the process of secondary prevention of illegal behavior of minors.

Key words: prevention, primary prevention, secondary prevention, minors, unlawful behavior, offense.